

Anna Zellma

Edukacja ekologiczna katechizowanej młodzieży w kontekście zmian programowych szkolnego nauczania religii

Studia Elbląskie 5, 255-267

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EDUKACJA EKOLOGICZNA KATECHIZOWANEJ MŁODZIEŻY W KONTEKŚCIE ZMIAN PROGRAMOWYCH SZKOLNEGO NAUCZANIA RELIGII

W warunkach dynamicznego zainteresowania problematyką ekologiczną i rozwojem ekologii, które dokonują się od kilku lat, powraca pytanie o rolę edukacji ekologicznej w kształtowaniu świadomości prośrodowiskowej dzieci i młodzieży. Poszukiwanie odpowiedzi staje się problemem ważkim dla pedagogów. Takiego zadania podejmują się także katechetycy, i to zwłaszcza w perspektywie praktyki szkolnego nauczania religii. Pragną oni, opierając się na zarówno na dorobku pedagogiki oraz na podstawach programowych kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży, jak też teologii, opisać pedagogiczno-teologiczne założenia edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży w szkolnym nauczaniu religii, w katechezie parafialnej i rodzinnej. Ich wyraźne określenie jest istotne dla bardziej szczegółowych analiz traktujących na przykład o edukacji ekologicznej młodzieży w szkolnym nauczaniu religii. Dotychczas jednak w polskiej literaturze katechetycznej nie analizowano zagadnień traktujących bezpośrednio o edukacji ekologicznej katechizowanej młodzieży w szkolnym nauczaniu religii. Starano się jedynie wskazać na teologiczne podstawy wychowania ekologicznego w katechezie i na zadanie katechetyczne rodziców w zakresie wychowania dzieci do poszanowania środowiska ekologicznego¹.

Podjęcie określonego w tytule artykułu problemu wymaga odpowiedzi na pytanie: jakie miejsce zajmuje edukacja ekologiczna w katechezie młodzieży realizowanej w świetle podstaw i programów nauczania religii zatwierdzonych przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w 2001 roku? Skłania to do podjęcia analiz wskazujących kolejno na: interpretację pojęcia „edukacja ekologiczna”, koncepcję edukacji ekologicznej młodzieży w ujęciu katechetycznym, edukację ekologiczną katechizowanej młodzieży w podstawach programowych i programach nauczania religii. W tym kontekście zostaną ukazane aktualne wyzwania dla edukacji ekologicznej katechizowanej młodzieży.

¹ Problemy te podejmuje S. Dziekoński, w: *Teologiczne podstawy wychowania ekologicznego w katechezie*, AK 2002 z. 3, s. 481–496; *Wychowanie dzieci do poszanowania środowiska ekologicznego jako jedno z katechetycznych zadań rodziny*, „Episteme” 9(2000), s. 215–241.

I. INTERPRETACJA POJĘCIA „EDUKACJA EKOLOGICZNA”

We współczesnych polskim opracowaniach z zakresu pedagogiki, z których korzystają teoretycy i praktycy katechezy, można dostrzec różne ujęcia edukacji ekologicznej. Autorzy są zgodni w zakresie uznawania ekologii jako fundamentalnego przedmiotu edukacji ekologicznej. Stwierdzają, iż ekologia obecnie nie jest wyłącznie jedną z podstawowych dziedzin biologii, gdyż została wzbogacona elementami pochodzącymi z innych dziedzin, również z nauk humanistycznych: filozofii, etyki, prawa, socjologii, pedagogiki, ekonomii i teologii². W związku z tym, zgodnie z etymologią „ekologii”³, należy ją traktować jako naukę o gospodarowaniu przyrodą, procesach i prawach nią rządzących, które polegają nie na względnej walce, ale na dążeniu do równowagi, zachowania i ochrony życia w naturalnych biocenozach⁴. Ekologia jest także dziedziną wiedzy zajmującą się badaniem i oceną środowiska zewnętrznego (otoczenia) i wewnętrznego człowieka, zwłaszcza w aspekcie zdrowotnym. Akcentuje ona fakt, iż człowiek jest częścią przyrody⁵.

Takie rozumienie ekologii wyznacza kierunek analiz w zakresie interpretacji edukacji ekologicznej. Jak zatem rozumieć pojęcie „edukacja ekologiczna”? W odpowiedzi należy podkreślić, że edukację ekologiczną definiuje się najczęściej jako systematyczne i stopniowe działanie wychowawców wobec dzieci i młodzieży o charakterze dydaktyczno-wychowawczym ukierunkowane na zrozumienie złożonych zjawisk i procesów przyrodniczych, wskazujące określone skutki wielu zagrożeń, które nieodłącznie towarzyszą cywilizacyjnym przemianom przemysłowo-technicznym, budzące podziw, szacunek i zachwyt dla natury oraz tego wszystkiego, co żyje tak, aby młody człowiek poddawany tej edukacji, tworząc nowe społeczności i chroniąc cywilizację, umiał uszanować prawa natury, mógł rozsądnie korzystać z jej dóbr, wykorzystywać możliwości rozwojowe charakterystyczne dla niego w danym etapie rozwoju i pozostawać w równowadze z otaczającą go przyrodą⁶. Fundamentalnym zadaniem tak określonej edukacji jest kształtowanie świadomości ekologicznej oraz zabieganie o zachowanie i promocję zarówno

² Zob. i por. J.M. Dołęga, *Człowiek w zagrożonym środowisku*, Warszawa 1998; W. Fijałkowski, *Człowiek i ekosystem*, „Wychowawca” 2002 nr 5, s. 6–7; J. Łukowski, *Solidarność człowieka z przyrodą*, Radom 1994; A. Suchara-Olech, *Edukacja ekologiczna w wieku przedszkolnym i młodszszkolnym — tezy ogólne*, w: *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, red. J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, A. Skowroński, Warszawa 2001, s. 222–223; A. Papuziński, *Edukacja ekologiczna z perspektywy socjalnej kondycji polskiej rodziny*, „Episteme” 9(2000), s. 151 i nn.; G. Urbaniak, *Rola edukacji ekologicznej w rodzinie* (cz. I), „Katecheta” 43(1999) nr 10, s. 24; S. Zięba, *Natura i człowiek w ekologii humanistycznej*, Lublin 1998.

³ Etymologia „ekologii” wyprowadzana od greckich słów „oikos” (środowisko) i „logos” (słowo) wskazuje na naukę o środowisku rozumianym jako wspólny dom całej przyrody, wszystkich stworzeń i człowieka; zob. Z. Chlewiński, *Ekologizm*, w: *EK*, t. IV, red. R. Łukaszczyk, L. Bieńkowska, Bieńkowska-Gryglewicz, Lublin 1989, k. 794–795.

⁴ G. Urbaniak, *Rola edukacji ekologicznej w rodzinie* (cz. I), art. cyt., s. 24.

⁵ Tamże.

⁶ I. Hołboj, *Środowisko rodzinne a wychowanie ekologiczne*, „Wychowawca” 2002 nr 5, s. 28; K. Jędrzejko, J. Ustupski, *Kształtowanie świadomości ekologicznej — wybrane idee i problemy*, „Rocznik Sekcji Pedagogiki Religijnej WSPF „Ignatianum” w Krakowie”, 2001 s. 235; E. Trzaskowska, *O potrzebie i formacji edukacji ekologicznej*, „Wychowawca” 1996 nr 3, s. 9.

środowiska naturalnego, jak też ludzkiego. W związku z tym ma się ona przyczyniać do przewyżniania egoistycznego odniesienia człowieka do przyrody i poczucia współodpowiedzialności za stan jej ochrony w danej okolicy, jak też do gotowości i aktywnego udziału w pracach na rzecz poprawy stanu lokalnego środowiska⁷.

II. KONCEPCJA EDUKACJI EKOLOGICZNEJ MŁODZIEŻY W UJĘCIU KATECHETYCZNYM

Analizując przytoczoną powyżej interpretację pojęcia „edukacja ekologiczna” można dostrzec elementy treściowe, które w perspektywie katechetycznej wymagają dookreślenia, a przez to pozwalają na stworzenie nowego, ogólnego ujęcia wskazującego na dydaktyczno-wychowawczy plan działania w zakresie edukacji ekologicznej. Konieczne jest najpierw odwołanie się do wiary i myśli chrześcijańskiej, a następnie włączenie tej kategorii edukacji w ogólny proces wychowania katechizowanej młodzieży. Nie można bowiem traktować oddzielnie i fragmentarycznie poszczególnych dziedzin życia, a więc na przykład zwracać uwagę na wychowanie moralne, społeczne, ekologiczne, seksualne i religijne niezależnie od siebie. Przeciwnie, wskazane jest integrowanie poszczególnych dziedzin wychowania w odniesieniu do konkretnej młodej osoby. Jakie są zatem istotne czynniki koncepcji edukacji ekologicznej w ujęciu katechetycznym?

Odpowiadając na powyższy problem należy podkreślić, iż edukacja ekologiczna katechizowanej młodzieży bazuje na założeniach edukacji ekologicznej w ogóle. Odwołuje się jednak do wiary, myśli chrześcijańskiej, zwłaszcza do norm moralności chrześcijańskiej. U podstaw edukacji ekologicznej katechizowanej młodzieży znajdują się teologiczne prawdy o Bogu Stwórcy⁸, o stworzeniu wszechświata⁹ i o stworzeniu człowieka¹⁰. Zakłada się także ideę wyższości człowieka nad przyrodą, która jest nieodzownym dobrem ofiarowanym przez Boga — Stwórcę¹¹. Fundamentem tej kategorii ścieżki edukacyjnej w szkolnym nauczaniu religii jest prawdziwy obraz Boga, stworzonego świata i człowieka. W związku z tym zasadniczym zadaniem tej kategorii edukacji jest ukazanie katechizowanej młodzieży piękna świata i przyrody będących dziełem i miejscem działania Stwórcy oraz wskazanie na fakt, iż każda aktywność człowieka jako istoty odpowiedzialnej

⁷ Tamże, s. 9–10.

⁸ Tak sformułowana prawda ma swoją etiologię w tekstach biblijnych, zwłaszcza w *Księdze Rodzaju*. Akcentuje fakt, iż pierwszą przyczyną wszystkich rzeczy jest sam Bóg Stwórca; zob. szerzej na ten temat: KKK 32 i nn.

⁹ Prawda ta akcentuje fakt, iż wszystko zawdzięcza swe istnienie Bogu oraz posiada swoją dobroć, doskonałość i piękno. Dostrzegana w świecie współzależność stworzeń jest chciana przez Boga. Istnieje także solidarność między wszystkimi stworzeniami oraz hierarchia wśród nich, na szczycie której znajduje się człowiek; zob. KKK 31, 190, 198 i nn.

¹⁰ Tak wyodrębniona prawda mówi, że człowiek jest stworzony na obraz Boży jako mężczyzna i kobieta, jednocześnie w swojej naturze świat materialny i duchowy oraz zajmując wyjątkowe miejsce w stworzeniu; zob. KKK 355, 369 i nn.

¹¹ J. Żołąnierkiewicz, *Ekologia w społecznym nauczaniu Kościoła*, w: *Człowiek i środowisko. Humanistyka i ekologia*, red. J. Dembowski, Olsztyn 1995, s. 162.

ma swój wymiar moralny. Chrześcijańską powinnością w odniesieniu do przyrody jest bowiem nie tylko szacunek i miłość do dzieł Boga, ale również moralne zobowiązanie do robienia tego, co dobre oraz unikania tego, co złe¹².

Edukacja ekologiczna realizowana w katechezie zakłada także propagowanie młodzieży nowego modelu świata, w którym człowiek uświadamia sobie swoje miejsce i rolę w otaczającej go rzeczywistości, dostrzega obecność Stwórcy i wierzy, iż Bóg wyznaczył człowiekowi szczególne miejsce, które decyduje o odpowiedzialności za losy wszystkich stworzeń, aż po kres jakim jest spełnienie w Bogu, a przez to staje się bardziej człowiekiem i chrześcijaninem, wiernym wezwaniom i przykazaniom Stwórcy. Jednocześnie zmierza do kształtowania postawy odpowiedzialnej świadomości ekologicznej młodego człowieka wobec samego siebie, wobec innych i środowiska. Większa bowiem znajomość rzeczy i bardziej świadome działanie może zapewnić lepsze życie sobie i kolejnym pokoleniom w środowisku dostosowanym do potrzeb i pragnień ludzkich¹³.

Edukacja ekologiczna w katechezie młodzieży zmierza do: 1) przekazywania wiedzy o naturalnym środowisku, sposobach szkodenia temu środowisku oraz ich skutkach wpływających negatywnie na jakość życia człowieka; 2) ukazywania wartości etycznych, estetycznych i ekonomicznych, istotnych w życiu jednostek i zbiorowości oraz ich wpływu na rozumne spostrzeganie środowiska przez człowieka; 3) kształtowania postaw, sumień i świadomości młodych chrześcijan; 4) wyzwalania osobistej odpowiedzialności za stworzenia i potrzeby osobistego zaangażowania w ochronę stworzonego świata; oraz 5) wskazywania możliwości praktycznego zrealizowania chrześcijańskiej odpowiedzialności za świat¹⁴. Tak określone cele wiążą się nie tylko z transferem wiedzy z zakresu ekologii, ale także i przede wszystkim z formacją sumienia, z kształtowaniem postaw prośrodowiskowych i przezwytyczaniem egoistycznego odniesienia człowieka do przyrody oraz poczucia współodpowiedzialności za stan jej ochrony w najbliższym otoczeniu oraz do gotowości i aktywnego udziału w pracach na rzecz poprawy lokalnego środowiska. Wymaga jednak zaznajamiania młodzieży z zagadnieniami traktującymi o środowisku, w którym żyją i rozwijają się. Młodzież, poznając najbliższe otoczenie określa swoje odniesienie wobec tego środowiska, czyli kształtuje postawę ekologiczną¹⁵. W wyniku realizacji tak określonych celów przemianie mają ulegać dotychczasowe postawy katechizowanych uczniów do przyrody,

¹² S. Ro s i k, *Wezwania i wybory moralne. Refleksje teologicznomoralne*, Lublin 1992, s. 399–408.

¹³ B. Taraszkiewicz, D. Morsztyn, *Edukacja ekologiczna młodzieży szkolnej*, Suwałki 1993, s. 15–16.

¹⁴ II Polski Synod Plenarny, Kościół wobec życia społeczno-gospodarczego, w: II Polski Synod Plenarny (1991–1999), Poznań 2001, nr 48, 51; Rozporządzenie ministra edukacji narodowej i sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 2, Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów, DzURP, 2002 nr 51, poz. 458; Rozporządzenie ministra edukacji narodowej i sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 4, Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych i techników, DzURP, 2002 nr 51, poz. 458.

¹⁵ M. Ch y m i u k, *Rola katechez ekologicznych w kształtowaniu postaw uczniów*, w: *Struktury pedagogiczne w katechezie*, red. M. Śńczyński, Kraków 2001, s. 169.

a pośrednio także to drugiego człowieka. W związku z tym w koncepcji edukacji ekologicznej młodzieży ujmowanej w perspektywie katechetycznej postuluje się dążenie do wspomagania katechizowanych uczniów w nabywaniu zdolności myślenia ekologicznego¹⁶, świadomości ekologicznej¹⁷ i kultury ekologicznej¹⁸ człowieka oraz rozbudzenia w nich sumienia ekologicznego¹⁹. Ważne są zatem działania ukierunkowane na wspomaganie katechizowanej młodzieży w nabywaniu umiejętności właściwego wartościowania obserwowanych zmian środowiskowych oraz w rozwijaniu wrażliwości na potrzeby przyrody i problemy lokalnego środowiska. W konsekwencji następuje zmiana mentalności młodych osób. Stają się one stopniowo bardziej związane z własnym środowiskiem, w którym żyją, podejmują samowychowanie w zakresie relacji do samego siebie, do świata zewnętrznego, dostrzegają związki istniejące pomiędzy zjawiskami, procesami i problemami lokalnymi oraz globalnymi. Kształtują także w sobie cnoty kardynalne, które prowadzą do osiągnięcia równowagi z samym sobą, drugim człowiekiem i otoczeniem. Największe znaczenie dla edukacji ekologicznej katechizowanej

¹⁶ Ta kategoria myślenia łączy ze sobą wiedzę i wartości regulujące świadome postępowanie człowieka. Jej istota wyraża się uznaniu następujących tez: 1) człowiek jest integralną częścią przyrody i nie można go traktować jako istoty odrębnej od przyrody i nie podlegającej działającym w niej prawom; 2) człowiek potrafi racjonalnie wykorzystywać przyrodę i kontrolować siły natury dla zaspokojenia swoich potrzeb pod warunkiem respektowania jej praw i zachowywania koniecznej ostrożności; 3) zapewnienie jednostce ludzkiej i społeczeństwu wystarczających podstaw do życia wymaga ograniczenia rozmiarów antropogenicznego przekształcania przyrody do wielkości nie godzącej w samoodnawialne zdolności przyrody; 4) w kontaktach człowieka z przyrodą postawa pojednania, współdziałania i opiekuństwa powinna zastąpić postawę dominacji; zob. szerzej na ten temat piszą m.in.: Z. Hull, *Kształtowanie myślenia ekologicznego, ekologicznego: Ziemia domem człowieka*, t. 1, *Współtworzenie świadomości ekologicznej — ku Federacji Życia*, red. J.L. Krakowiak, Warszawa 1997, s. 11–19; W. Tyburski, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, red. A. Papuziński, Bydgoszcz 1999, s. 130.

¹⁷ Pojęcie to, jak dotąd, nie zostało jednoznacznie zdefiniowane. Najczęściej jednak przyjmuje się określenie zaproponowane przez Z. Hulla, który określa świadomość ekologiczną jako wyodrębnioną przedmiotowo, kształtującą się formę świadomości społecznej, manifestowaną zarówno w myśleniu i przeżyciach poszczególnych osób, jak i w funkcjonujących społecznie standardach pojmowania, przeżywania i wartościowania rzeczywistości przyrodniczej (biosfery). Składają się na nią: wiedza, nastawienia i emocje. Zainteresowanych tą problematyką odsyła się do: Z. Hull, *Świadomość ekologiczna*, „Aura” 1984 nr 11, s. 24 i nn.

¹⁸ Ta kategoria kultury jest pojmowana jako rezultat systematycznego kształtowania świadomości. Na osobistą kulturę ekologiczną składa się: 1) wiedza opisowo-wyjaśniająca o środowisku przyrodniczym (z zakresu ekologii naukowej) i społecznym (z zakresu ekologii społecznej); 2) wrażliwość i wyobraźnia ekologiczna; 3) osobiste doświadczenie i przeżycie moralnego wymiaru relacji zachodzących pomiędzy człowiekiem i jego przyrodniczym otoczeniem, wyrażające się w poczuciu odpowiedzialności za całość i za poszczególne elementy tego otoczenia oraz w uznaniu ich autonomicznego dobra; 4) normatywny system etyki ekologicznej ukazujący zasady, nakazy, zakazy i wzory osobowe właściwego postępowania wobec środowiska przyrodniczego; 5) zdolność twórczego myślenia, warunkująca podatność na wprowadzanie innowacji celem zwiększenia bezpieczeństwa ekologicznego. Przejawem tak określonej kultury są konkretne działania, zachowania i postawy; zob. A. Papuziński, *Edukacja ekologiczna z perspektywy socjalnej kondycji polskiej rodziny*, art. cyt., s. 156–157.

¹⁹ Pojęcie to najczęściej określane jest jako moment w doświadczeniu wolności przez człowieka, w którym uświadamia on sobie swoją odpowiedzialność za różne postacie życia (np. antroposferę, zoosferę, biosferę i geosferę), za cały potencjał genetyczny życia na ziemi, za utrzymanie liczebności populacji wszystkich form życia przynajmniej zapewniającej ich przetrwanie w naturalnych warunkach i za nienaruszoną równowagę procesów naturalnych; zob. tamże, s. 157–158.

młodzieży mają cnoty: roztropności i umiarkowania. W kontekście wychowania ekologicznego roztropność służy właściwemu doborowi środków w realizacji pozytywnego celu, pozwala na oszczędne korzystanie z naturalnego środowiska i prowadzi do postawy sprzeciwu wobec działań godzących w środowisko naturalne. Natomiast cnota umiarkowania pozwala zahamować nadmierną konsumpcję. Nabywanie tej sprawności moralnej jest szczególnie ważne w czasach współczesnych, dla których charakterystyczne staje się permanentne dążenie do posiadania nowych dóbr i ich natychmiastowej redukcji na rzecz kolejnych.

Realizacja tych celów wymaga korelacji nauki religii i edukacji ekologicznej na płaszczyźnie merytorycznej. Odpowiednio dobrane treści, wskazujące na stwarzające, zbawiające i przemieniające działanie Trójjedynego Boga oraz jego stałą obecność w świecie stworzeń są niezbędne w perspektywie katechetycznej. Wymagają jednak przestrzegania właściwie określonych norm postępowania sprzyjających realizacji założonych celów. W edukacji ekologicznej realizowanej w nauczaniu katechetycznym przyjmuje się, zgodnie ze specyfiką nauczania religii i korelowanymi w niej treściami z zakresu edukacji ekologicznej, nie pomijając ogólnych zasad dydaktycznych, potrzebę stosowania terminologii religijnej i teologicznej, zachowywania perspektywy biblijnej i teologicznej przekazywanych treści oraz przekładania ich na język praktyki²⁰. Prawidłowości te wynikają z istoty korelacji orędzia ewangelicznego z treściami z zakresu edukacji ekologicznej i wyznaczają ogólny kierunek pracy nauczyciela religii, a przez to sprzyjają realizacji założonych celów katechetycznych, ukierunkowanych na doprowadzenie katechizowanych do osobowego spotkania z Chrystusem i egzystencjalnego odczytywania zadań wynikających z wiary.

Podstawową jednostką organizacyjną edukacji ekologicznej w katechizacji młodzieży jest lekcja. W jej toku odbywa się przekaz informacji. Ta kategoria korelacji sprzyja jednak innym formom nauczania. Na szczególną uwagę zasługują ekozespoły, Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu²¹ i zajęcia terenowe. Pierwsza z tych form jest otwarta na wszystkie grupy wiekowe i typy szkół oraz preferuje pracę indywidualną i zbiorową. Każdy z ekozespołów opracowuje własne projekty programu pracy w zakresie edukacji ekologicznej uwzględniając specyfikę regionu zamieszkania²². Celem tych projektów jest zmniejszenie negatywnego wpływu indywidualnych zachowań w gospodarstwach domowych na zasoby ziemi i stan środowiska. W związku z tym uczniowie projektują działania ekologiczne w zakresie zmian nawyków i postaw związanych z zanieczyszczaniem środowiska i jakością życia w lokalnych społecznościach. Najczęściej są to prace traktujące o segregacji odpadów do odzysku, o przejawach troski o czystość wody i jej poszanowanie, dbałość o energię, o sposobach nabywania umiejętności świadome-

²⁰ J. Leśniewska, *Zasady chrześcijańskiej edukacji ekologicznej w rodzinie*, art. cyt., s. 190–213.

²¹ P. Kędzierski, *Rola chrześcijańskiej nauki w kształtowaniu świadomości ekologicznej współczesnych Polaków*, w: *Świadomość ekologiczna i społeczne ruchy „zielonych” w Polsce*, red. W. Mirowski, P. Gliński, Warszawa 1999, s. 162.

²² Na przykład w regionie Warmii i Mazur program ekozespołów został po raz pierwszy wprowadzony w 1998 roku; zob. szerzej na ten temat pisze m.in. A. Skarżyńska, *Ekozespoły*, w: *Ziemia, jej przysiaciele 2001*, red. J. Stolarek, Warszawa 2001, s. 70.

go wyboru produktów ekologicznych, np. żywności, ubrania, środków chemicznych. Katechizowani w ramach działania ekoespołów mogą uczestniczyć w zbiorce makulatury, plastikowych butelek, baterii, puszek po napojach oraz w promocji opakowań przyjaznych środowisku²³.

Kolejną, niemniej istotną formą edukacji ekologicznej katechizowanej młodzieży jest Ruch Ekologicznych św. Franciszka z Asyżu (RAFA). Propaguje on katolicką nauką na temat ekologii i zmierza do podnoszenia świadomości ekologicznej młodzieży związanej ze wspólnotą eklezjalną, zwłaszcza z ruchem franciszkańskim. Pragnie również wpłynąć na ich postawę wobec środowiska przyrodniczego, organizuje wakacje ekologiczne na Mazurach w formie spływów kajakowych. Młodzież może także zobaczyć tzw. dziewicze obszary Polski, które nie zostały dotknięte wpływem przemysłu²⁴.

Dopełnieniem edukacji ekologicznej katechizowanej młodzieży realizowanej w szkolnym nauczaniu religii są zajęcia terenowe. Wpływają one w znaczny sposób na wychowanie moralne, społeczne, estetyczne i zdrowotne młodzieży. W ich zakresie można wyodrębnić wędrówki trasami ścieżek przyrodniczych, wycieczki terenowe i pracę w grupach realizowaną podczas zajęć terenowych. Każda z tych form pozwala na rozszerzanie wiedzy uczniów o najbliższym środowisku przyrodniczym i zachowaniu się człowieka. Umożliwia także integrację uczestników zajęć terenowych z otoczeniem, nabywanie poczucia własnej wartości i uznania społecznego oraz miłości do otaczającej przyrody, zaspokajając potrzebę przynależności do wspólnoty lokalnej²⁵.

Szkolne nauczanie religii jako miejsce całościowej edukacji ekologicznej wymaga, obok zróżnicowanych form, stosowania określonych metod badawczych, obserwacyjnych i słownych w procesie zdobywania wiedzy przyrodniczej i rozwoju postaw proekologicznych. Na szczególną uwagę zasługują strategie i metody pobudzające aktywność katechizowanej młodzieży poprzez zmysły wzrokowe i słuchowe.

Tak ogólnie określone działania metodyczne znajdują swoje ukonkretnienie w dwóch kategoriach strategii i metod edukacji ekologicznej katechizowanej młodzieży. Pierwszą z nich stanowią strategie uczenia się poprzez analizowanie, wyjaśnianie, porównywanie, weryfikowanie, ocenianie, ewaluację i wnioskowanie oraz integralnie z nimi związane metody badawcze i obserwacyjne. Drugą natomiast konstituują strategie uczenia się poprzez ekspresję (emocje), impresję (przeżycia), odczucia, działania, samodzielne podejmowanie decyzji i graficzny zapis oraz metody słowne²⁶.

Stosowane w toku korelacji nauki religii i edukacji ekologicznej młodzieży metody badawcze rozwijają umiejętności krytycznego myślenia na przykład poprzez wykonywanie eksperymentu naturalnego, laboratoryjnego, modelowanie.

²³ Tamże, s. 68.

²⁴ P. Kędzierski, *Rola chrześcijańskiej nauki w kształtowaniu świadomości ekologicznej współczesnych Polaków*, art. cyt., s. 166–167.

²⁵ U. Kuna, *Doskonalenie nauczycieli w zakresie edukacji ekologicznej*, w: *Edukacja środowiskowa. Agenda 21 — realizacja zadań edukacyjnych*, red. D. Cichy, Warszawa 1997, s. 116.

²⁶ I. Żeber-Dzikowska, *Nowoczesne metody i strategie kształcenia w edukacji ekologicznej i prozdrowotnej*, „Episteme” 9(2000), s. 296–297.

Uczniowie, obserwując zjawiska przyrodnicze, ekosystemy, żywe okazy roślin i zwierząt odkrywają procesy przyrodnicze, dostrzegają obecność Stwórcy i wskazują na teologiczne aspekty zjawisk zachodzących w środowisku naturalnym. W taki sposób realizowana edukacja ekologiczna katechizowanej młodzieży wymaga dopełnienia o elementy metodyczne wspomagające opanowanie wiedzy z umiejętnością posługiwania się nią w praktyce. Poprzez pogadankę, wykład, pracę z drukowanym materiałem źródłowym, dyskusję, gry dydaktyczne²⁷ (np. drzewo decyzyjne, metaplan, burza mózgów) katechizowani zdobywają odpowiednie wiadomości, niezbędne do rozwoju sfery emocjonalnej pożądanych postaw i tworzenia odpowiedniego odniesienia do przyrody²⁸.

Wszystkie, wyżej wymienione metody wywołują u katechizowanej młodzieży różnorodne przeżycia związane z najbliższym przyrodniczym środowiskiem. Służą zatem nie tylko zdobywaniu wiadomości, ale także kształtowaniu i operowaniu wiadomościami i umiejętnościami w praktyce. Wymagają oceny zmian zachodzących w otaczającym człowieka środowisku oraz bezpośredniego kontaktu katechizowanej młodzieży z otaczającą przyrodą poprzez zajęcia terenowe. Są więc niezbędne, aby katechizowana młodzież mogła zrozumieć przekazywane w toku szkolnego nauczania religii treści z zakresu edukacji ekologicznej oraz nabywał umiejętność podejmowania działania celem wpływania na świat przyrodniczy.

III. EDUKACJA EKOLOGICZNA KATECHIZOWANEJ MŁODZIEŻY W PODSTAWACH PROGRAMOWYCH I PROGRAMACH NAUCZANIA RELIGII

Edukacja ekologiczna została wyraźnie wyodrębniona nie tylko w podstawach programowych i programach kształcenia ogólnego, ale także w szkolnym nauczaniu religii, realizowanym w gimnazjum i liceum profilowanym. Autorzy „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce”, opracowanej dla uczniów gimnazjum, nie wymieniają wprost zakresów korelacji nauki religii i edukacji ekologicznej. Proponują treści z zakresu edukacji ekologicznej w ramach korelacji nauki religii i biologii oraz geografii. Zakładają, że te kategorie korelacji w gimnazjum mają przekazywać następujące treści: 1) etapy biologiczne i psychicznego rozwoju człowieka i potrzeby z nimi związane; 2) działania człowieka w środowisku przyrodniczym i ich konsekwencje; 3) interakcja Ziemia — człowiek²⁹.

Ukazane w „Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego” zakresy korelacji nauki religii i edukacji ekologicznej zostały uwzględnione w ogólnopols-

²⁷ Gry dydaktyczne należą do metod, które łączą w sobie elementy kształcenia z zabawą. Służą one zaspokajaniu indywidualnych potrzeb i zainteresowań młodzieży. Zabawa twórcza ułatwia lepsze poznanie rzeczywistości, dostarcza wielu wrażeń i przeżyć; zob. szerzej na ten temat pisze m.in. J. Krzyżewska, *Aktywizujące metody i techniki w edukacji*, cz. II, Suwałki 2000, s. 100 i nn.

²⁸ I. Żeber-Dzikowska, *Nowoczesne metody i strategie kształcenia w edukacji ekologicznej i prozdrowotnej*, art. cyt., s. 297–298.

²⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Katecheza wyznania i rozumienia wiary — gimnazjum*, w: Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 63–64.

kich programach nauczania religii w gimnazjum. Dla przykładu wymienić można program „Wierzyć Chrystusowi”, który pośrednio ujmuje realizację edukacji ekologicznej w klasach I–III³⁰. Nie przewiduje bowiem wprost zagadnień z zakresu edukacji ekologicznej.

W klasie I, zatytułowanej „Jezus Chrystus objawia prawdę o Bogu i człowieku” Autorzy programu pośrednio pozwalają nauczycielowi religii na korelację z edukacją ekologiczną. Na przykład w dziale zatytułowanym „Bóg mówi przez dzieło stworzenia” wskazują na następujące treści: „Bóg stwarza świat i człowieka z miłości”, „świat znakiem Boga — harmonia we wszechświecie”, „człowiek obrazem Boga”, „działania człowieka w środowisku przyrodniczym i ich konsekwencje” oraz „ziemia jako środowisko życia, jej historia. Interakcja Ziemia — człowiek”³¹. Zadaniem nauczyciela religii jest wspomaganie katechizowanej młodzieży w klasie I. gimnazjum w nabywaniu zdolności ustalania zakresu działania w świecie Boga i działania w nim człowieka³².

W klasie II i III gimnazjum nie występuje bezpośrednie odniesienie do edukacji ekologicznej³³. Realizacja treści z zakresu ekologii może być jednak obecna w katechizacji młodzieży klas gimnazjalnych poprzez proponowane w programie nauczania religii odniesienie do Stwórczego, zbawczego i miłującego działania Boga oraz wskazywanie uczniom w toku korelacji nauki religii z innymi ścieżkami edukacyjnymi (np. z edukacją prozdrowotną i regionalną) o powołaniu człowieka do osiągania dojrzałości chrześcijańskiej, której wyrazem jest postawa wdzięczności i szacunku wobec otaczającego świata i przyrody, będących darem Stwórcy. Centralnym punktem merytorycznym tej kategorii edukacji jest postawa człowieka wobec własnego rozwoju i środowiska życia. Istnieje zatem konieczność skonkretyzowania treści zamieszczonych w programie nauczania religii adresowanym do uczniów gimnazjum. Potrzeba tu odpowiednich kompetencji katechetów, ich inicjatywy w zakresie konkretyzacji korelacji nauki religii i edukacji ekologicznej, kontynuowanych w kolejnym etapie szkolnego nauczania religii.

W związku z tym autorzy „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego” opracowanego dla szkół ponadgimnazjalnych proponują — w ramach korelacji nauki religii i biologii — elementy ekologii, jak również wskazują na zakres merytoryczny edukacji ekologicznej. Treści ekologiczne koncentrują się wokół: 1) bogactwa form świata ożywionego, środowiska naturalnego; 2) wpływu człowieka na środowisko i środowiska na zdrowie człowieka³⁴, 3) ekonomicznych i społecznych aspektów związków między człowiekiem i jego działalnością; 4) wartości jaką stanowi człowiek; 5) zagrożeń cywilizacyjnych związanych z energetyką konwencjonalną i jądrową; 6) odnawialnych źródeł energii; 7) problemów bezpieczeństwa biologicznego, np. inżynierii genetycznej³⁵. Ich

³⁰ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Program nauczania religii dla gimnazjum. „Wierzyć Chrystusowi”, AZ-3-01/1, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Program nauczania religii, Kraków 2001, s. 94, 98, 101. Odtąd skrót PNR.

³¹ Tamże, s. 79–80.

³² Tamże, s. 80.

³³ Tamże, s. 86–106.

³⁴ Konferencja Episkopatu Polski, Katecheza świadectwa wiary — szkoły ponadgimnazjalne, w: Konferencja Episkopatu Polski, Podstawa programowa katechezy Kościoła w Polsce, dz. cyt., s. 83.

³⁵ Tamże, s. 90.

przekaz zmierza do wspomagania młodzieży w przyjmowaniu postawy odpowiedzialności za obecny i przyszły stan środowiska oraz gotowości do działań na rzecz zrównoważonego rozwoju³⁶. W związku z tym szkolne nauczanie religii ma za zadanie tworzyć warunki pozwalające integrować katechizowanej młodzieży różne dziedziny wiedzy w celu zrozumienia idei zrównoważonego rozwoju³⁷. Wynikiem podjęcia przez nauczyciela religii i wypełniania tego zadania oraz przekazywania treści z zakresu edukacji ekologicznej, po to, by zrealizować zakładane cele tej kategorii korelacji są zmiany dokonujące się w zakresie wiadomości i umiejętności katechizowanej młodzieży szkół ponadgimnazjalnych. Autorzy „Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” zakładają, iż uczeń potrafi dostrzec zagrożenia dla współczesnej cywilizacji wynikające z nieracjonalnego korzystania z zasobów środowiska i z nierównomiernego poziomu życia w różnych regionach świata oraz podejmować racjonalne działania służące poprawie stanu środowiska w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej³⁸.

Tak ukierunkowana edukacja ekologiczna jest więc szansą na integralny rozwój katechizowanej młodzieży. Dlatego została ona uwzględniona jako jedna ze ścieżek edukacyjnych w obowiązującym „Programie nauczania religii w liceum profilowanym”. Autorzy programu „Świadek Chrystusa” przewidują korelację nauki religii i edukacji ekologicznej w poszczególnych etapach kształcenia. W klasie I, w dziale „Kim jestem?”, proponują zagadnienia z zakresu edukacji ekologicznej w ramach korelacji nauki religii i biologii oraz geografii. Odnoszą się one do miejsca człowieka wśród innych stworzeń oraz do problemów współczesnego świata, biedy i globalizacji³⁹. Są to istotne kwestie wskazujące na konsekwencje braku dojrzałych postaw wobec potrzeb własnych, drugiego człowieka, świata materialnego i nieumiejętności sprawiedliwego podziału dóbr. Pomagają w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o jakość oddziaływania postępu technicznego na rozwój moralny człowieka.

Dział I. w klasie II, zatytułowany „Na początku stworzył Bóg niebo i ziemię”, wskazując na korelację nauki religii i biologii proponuje następujące elementy ekologii: bogactwo form świata ożywionego, środowisko naturalne, wpływ człowieka na środowisko i środowiska na zdrowie człowieka. Obok tego wymienia zagadnienia z zakresu ekologii podejmowane w ramach geografii. Traktują one o funkcjonowaniu systemu przyrodniczego Ziemi — geosfery, zwłaszcza o kłękach żywiołowych oraz o powiązaniach występujących pomiędzy równowagą ekologiczną a kłęką ekologiczną⁴⁰. Zakreślona problematyka została jeszcze bardziej rozwinięta w punkcie wskazującym na korelację nauki religii i edukacji ekologicznej. Autorzy programu proponują zaznajamianie katechizowanej młodzieży z wyznacznikami odpowiedzialności człowieka za świat stworzony oraz z zasadami ekologii chrześcijańskiej. W dziale II, zatytułowanym „Tak Bóg umiłował

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Program nauczania religii dla liceum profilowanego „Świadek Chrystusa”, AZ-4-01/I, w: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, PNR, s. 110.

⁴⁰ Tamże, s. 120.

świat”, można dostrzec propozycję oceny dewiacji skrajnego ekologizmu⁴¹. Zagadnienie to zostaje poszerzone o nowe aspekty w dziale „Ku nowym niebiosom i nowej ziemi”. Autorzy proponują bowiem — w ramach korelacji nauki religii i edukacji ekologicznej — zaznajamianie katechizowanej młodzieży ze skrajnym ekologizmem, będącym ideologią niektórych sekt⁴². Ten zakres tematyczny pozwala na wieloaspektowe ujmowanie zagadnień z zakresu ekologii. Wymaga ukazywania niebezpieczeństw, jakie zagrażają przyrodzie, uświadamiania konieczności radykalnej zmiany stylu życia typowego dla współczesnych społeczeństw konsumpcyjnych oraz przypominania wzajemnych powiązań pomiędzy człowiekiem a przyrodą. W tej perspektywie trzeba akcentować potrzebę uznawania przez człowieka zasady wskazującej na najważniejszy motyw troski o środowisko, jakim jest dobro samego człowieka. Gwarantuje ona bowiem właściwe rozumienie ekologizmu i związaną z tym ochronę stworzenia.

W klasie III bezpośrednio odniesienie do edukacji ekologicznej zostało zamieszczone jedynie w dziale IV, zatytułowanym „Pozwólcie dzieciom przyjść do mnie”. Autorzy proponują podejmowanie zagadnień wskazujących na ekologiczne (naturalne) metody planowania poczęć⁴³. Spełniają one wymogi odpowiedzialnego rodzicielstwa, a także uwzględniają wolne decyzje małżonków⁴⁴.

Z powyższego zestawienia podstaw programowych korelacji nauczania religii i edukacji ekologicznej wynika, że ta kategoria korelacji nie ogranicza się jedynie do przekazywania wiadomości traktujących o aktualnym stanie środowiska, w którym żyją katechizowani, jego zagrożeniach i sposobach ochrony, lecz jest także działaniem dydaktyczno-wychowawczym, umożliwiającym młodzieży nawiązanie bezpośredniego kontaktu z przyrodą, kształtowanie wrażliwości na problemy ekologiczne, zdolności przejawiania podziwu i szacunku do przyrody jako daru Stwórcy oraz podejmowania działań nie tylko na rzecz ochrony środowiska, ale i człowieka powołanego do roztropnego i odpowiedzialnego gospodarowania w świecie natury. Takie ujęcie korelacji nauczania religii i edukacji ekologicznej jest logiczne. Wymaga jednak ukonkretnienia w praktyce katechetycznej.

IV. AKTUALNE WYZWANIA DLA EDUKACJI EKOLOGICZNEJ KATECHIZOWANEJ MŁODZIEŻY

Edukacja ekologiczna, jak wynika z powyższych analiz, ma istotne znaczenie dla integralnego rozwoju katechizowanej młodzieży przez to, że zmierza do kształtowania postawy wobec przyrody, polegającej na przyjmowaniu dzieł stworzenia jako daru udzielonego przez Boga człowiekowi. Wymaga jednak systematyzacji i korelacji z treściami nauczania religii. Chcąc zaznajamiać katechizowaną młodzież z właściwym rozumieniem kwestii ekologicznych i wspomagać w kształtowaniu właściwie rozumianych postaw proekologicznych, trzeba uwzględ-

⁴¹ Tamże, s. 122.

⁴² Tamże, s. 126.

⁴³ Tamże, s. 135.

⁴⁴ Problematykę tę podejmuje W. Fijałkowski, *Człowiek i ekosystem*, „Wychowawca” 2002 nr 5, s. 6–7; *Ekologia rodziny*, Kraków 2001.

dniać zarówno założenia katechetyczne, jak i działania edukacyjne szkoły w zakresie ekologii. Wiele szkół wdraża autorskie programy edukacji ekologicznej, organizuje zajęcia z zakresu ekologii, prowadzi szkolenia nauczycieli i animatorów wychowania ekologicznego. Jest to wielka szansa także dla szkolnego nauczania religii. Umożliwia bowiem podejmowanie koniecznego dialogu interdyscyplinarnego, o którym przypomina „Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce”⁴⁵.

W tym kontekście powstaje swoista potrzeba obecności szkolnego nauczania religii w dziele edukacji ekologicznej młodzieży. Owa obecność jest niezbędna w tworzeniu integralnej wizji ekologii. Odkrywanie przez młodzież jednej z płaszczyzn powołania chrześcijańskiego, jaką jest postawa odpowiedzialności za obecny i przyszły stan środowiska oraz gotowość do działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, stanowi podstawę do przyjmowania potrzebnej postawy otwartości i kreatywności w zakresie ochrony środowiska naturalnego i jego rozwoju. Szczególnymi zasobami w tym względzie zdaje się dysponować szkolne nauczanie religii realizowane wśród młodzieży klas gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Kościół przypisuje mu zadanie wychowania katechizowanych uczniów do wrażliwości ekologicznej, zaznaczając, iż „kwestia ta powinna być podejmowana w sposób zintegrowany, uwzględniający zarówno ochronę środowiska naturalnego, jak też ludzkiego (społecznego)”⁴⁶. Wskazuje także na potrzebę budzenia w katechezie szkolnej świadomości wzajemnego związku problematyki społecznej, gospodarczej i ekologicznej⁴⁷. Jest to zatem szczególny powód do uświadomienia wielkiej odpowiedzialności nauczycieli religii w zakresie edukacji ekologicznej. Mają oni stać się przekazicielami właściwego rozumienia problematyki ekologicznej, przedstawianej w kontekście irracjonalnych zachowań związanych ze środowiskiem naturalnym. Nie bez znaczenia są tu analizy wskazujące na postęp naukowy w dziedzinie ochrony przyrody oraz wskazywanie na przyzwolenie Kościoła w zakresie projektów ekologicznych respektujących fundamentalne zasady moralności chrześcijańskiej. W tym procesie edukacyjnym trzeba zwracać szczególną uwagę na wychowawczy wymiar ekologii. Dlatego istnieje także potrzeba systematycznego i świadomego wspomaganie katechizowanej młodzieży w toku interakcji katechetycznych w zakresie szacunku dla środowiska naturalnego oraz tego, co wskazuje na Stwórcze i miłujące działanie Boga.

Edukacja ekologiczna katechizowanej młodzieży rodzi wymóg zaangażowania nauczycieli religii w poszczególne formy wychowania ekologicznego, zwłaszcza te, które związane są ze wspólnotą parafialną. Zaangażowanie to nie tyle powinno zmierzać do jakiegoś poszukiwania odrębności edukacji ekologicznej mającej wymiar katechetyczny, ale do twórczego odkrywania wspólnej płaszczyzny dialogu interdyscyplinarnego w tym zakresie. Może to stać się punktem odniesienia dla innych dziedzin współpracy katechetów z nauczycielami przedmiotów szkolnych, zwłaszcza biologami, geografami, ekologami. Stanowi zatem jedną z wielu płasz-

⁴⁵ Konferencja Episkopatu Polski, Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2001, nr 83.

⁴⁶ II Polski Synod Plenarny, Kościół wobec życia społeczno-gospodarczego, art. cyt., nr 51.

⁴⁷ Tamże, nr 48.

czyzn współdziałania w zakresie wspomaganie młodego pokolenia w integralnym rozwoju osobowości, której realizacja zapewniałaby większą skuteczność transferu treści katechetycznych traktujących o Bogu Stwórcy, o stworzeniu wszechświata i człowieka oraz powołaniu człowieka do panowania nad stworzonym światem według zamysłu Boga, doskonaleniu środowiska naturalnego i przetwarzaniu go zgodnie z zamysłem Stwórcy.

**ÖKOLOGISCHE AUSBILDUNG
DER IM KATECHISMUS UNTERRICHTETEN JUGEND
IM KONTEXT GEÄNDERTER RELIGIONSPROGRAMME**

ZUSAMMENFASSUNG

Anna Zellmas Beitrag überrascht mit dem interessanten und spannenden Thema zur pro-ökologischen Gesinnung des gegenwärtigen Menschen. Da werden Konzepte und Programmgrundlagen solcher Aktivitäten im Rahmen des Religionsunterrichts aufgezeigt. Sehr wertvoll sind die aktuellen Herausforderungen in dieser Materie, die Gegenstand weiterer Analysen werden sollte.